

Bernard Maris

Economie is geen wetenschap

HET BIJGELOOF VAN ONZE TIJD ONTMASKERD

Uit het Frans vertaald door
Lidewij van den Berg en Daan Pieters

DE GEUS

Bijzondere dank gaat naar Martin de Haan. Alle citaten van Michel Houellebecq die in het boek voorkomen, met inbegrip van de nog niet eerder in boekvorm verschenen poëzievertalingen, zijn van zijn hand.

Oorspronkelijke titel *Houellebecq économiste*, verschenen bij Flammarion

Oorspronkelijke tekst © Flammarion, 2014

Nederlandse vertaling © Lidewij van den Berg, Daan Pieters en

De Geus bv, Breda 2015

Omslagontwerp Marlies Visser

Omslagillustratie © Nicolas Wiel © Flammarion

ISBN 978 90 445 3543 3

NUR 320/323

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Geus bv, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland. Telefoon: 076 522 8151.

Internet: www.degeus.nl.

Meer weten over onze boeken en auteurs? Meld u dan aan voor onze nieuwsbrief via www.degeus.nl of volg ons via social media:

De_Geus

DeGeusBreda

Niets is collectief. Individuen zijn eeuwig conflicterende of transigerende atomen. Ze zijn niet meer dan enigszins hoger ontwikkelde apen die een soort voortdurende brownse beweging ondergaan en daaronder lijden. 'Het lijden is het noodzakelijke gevolg van de vrije ruimte tussen de delen van het systeem.'¹¹ Woorden als 'collectiviteit', 'gemeenschap', 'vereniging', 'samenleving', 'altruïsme', 'vrijgevigheid' en 'goedheid' bestaan niet voor economen.

Door een merkwaardige list van de ratio leidt al dat rivaliserende egoïsme tot wat economen een *evenwicht* noemen: als ik van de bakker of slager een stuk brood of vlees krijg, is dat geen gevolg van zijn welwillendheid, maar van zijn egoïsme, van zijn kille ratio.

Dat zei Adam Smith. Dat zegt ook Michel Houellebecq: 'Wij zijn kil en rationeel geworden (...); we willen vóór alles vervreemding en afhankelijkheid voorkomen.'¹²

Toch is het niet altijd zo geweest. Volgens de grote klassieke economen (Smith, Ricardo, Malthus en later Marx) bestaan er klassen: renteniers, ondernemers, werknemers. Maar sinds Marshall¹³ bestaan er alleen nog maar utilitaristische individuen. Anders gezegd, het gaat om 'rationele' individuen; hun handelen is gebaseerd op de wet van vraag en aanbod – het

¹¹ Houellebecq, Michel. *De koude revolutie*.

¹² Houellebecq, Michel. *Platform*.

¹³ Alfred Marshall (1842-1924), professor en vriend van Keynes, geciteerd door Michel Houellebecq.

grondbeginsel van de economie – en op het uitdrukken van genoeg en lijden in geldwaarde.

Zo werkt het natuurlijk niet. Individuen, toevallige elementaire deeltjes die zelf uit toevallige elementaire deeltjes bestaan, zijn weliswaar volkomen egoïstisch, maar ook compleet irrationeel. Inderdaad: alleen de zelfzucht bestaat. ‘Er is geen enkele reden om aan te nemen dat de universele wetten van zelfzucht en boosaardigheid op hen niet van toepassing zijn.’¹⁴ Maar individuen, tijdelijke aggregaten van elementaire deeltjes die met andere elementaire deeltjes in botsing komen, zijn niet rationeel.

Hélène, de echtgenote van de rechercheur in *De kaart en het gebied*, doceert economie. Haar bichon gaapt of keft wanneer Schumpeter of Keynes wordt geciteerd. ‘Het bestaan van irrationele economische subjecten was altijd al de *schaduwzijde*, de achilleshiel van elke economische theorie geweest’,¹⁵ zegt Hélène. Haar belangstelling voor economie is na verloop van jaren sterk afgenomen. Meer en meer kwamen de theorieën die bedoeld waren als pogingen om economische verschijnselen te verklaren op haar over als onsamenhangend, ongegrond en louter oplichterij ...

Hoe kan een discipline die er niet eens in slaagt verifieerbare voorspellingen te doen in godsnaam voor een wetenschap doorgaan?

Hélène heeft het over Popper¹⁶ en diens begrip *falsificeerbaarheid* als criterium om het onderscheid te maken tussen

14 Houellebecq, Michel. *De koude revolutie*.

15 Houellebecq, Michel. *De kaart en het gebied*.

16 Karl Popper (1902-1994), Oostenrijks filosoof en epistemoloog.

wetenschap en pseudowetenschap. 'Het was zelfs opmerkelijk (...) dat er een Nobelprijs voor economie werd toegekend, alsof die discipline zich kon laten voorstaan op dezelfde methodologische ernst en dezelfde intellectuele gestrengheid als de scheikunde of de natuurkunde.'¹⁷ Ze glimlacht als ze een deskundige hoort praten over de beurscrisis: over een week zal duidelijk worden dat al zijn voorspellingen fout waren. Dat geeft niet, dan vragen ze een andere deskundige, of misschien zelfs dezelfde, en die doet dan weer nieuwe voorspellingen, nog altijd even zeker van zijn zaak ... Ze is gedesillusioneerd. 'Haar beroepsleven kwam kortom neer op het onderwijzen van tegenstrijdige absurditeiten aan streberige imbecielen.'

Maar waarom kiest ze dan voor economie? Uit moedeloosheid en lafheid, de meest voorkomende gebreken. Het biedt haar enkele symbolische voordelen, haar status aan de universiteit, haar bijdrage aan het huishoudboekje. Maar ze doceert een vak dat ze veracht. En Houellebecq, die soms blijft hangen bij 'een slaapverwekkend economisch debat op de nieuwszender LCI', besluit: 'De economie was bijna nergens mee verbonden, alleen met het meest machinale, voorspelbare, mechanische deel van de mens. Niet alleen was het geen wetenschap, het was ook geen kunst, het was al met al zo ongeveer niets.'

'Mechanisch en machinaal': een vreselijk oordeel waarmee de trieste discipline de doodsteek wordt toegebracht. *Rational*

¹⁷ Houellebecq, Michel. *De kaart en het gebied*.

*fools*⁸ schreef Nobelprijswinnaar economie Amartya K. Sen, ‘rationele dwazen’ dus, nauwelijks tot iets anders in staat dan wat meer gekwijn wanneer de prijzen dalen en wat minder als ze stijgen. Dieren met even simpele reacties als de hond van Pavlov, die op financiële prikkels reageren: voor wat extra loon werk je harder en als de prijzen wat dalen, koop je meer. Punt uit.

Maar de mens is een veel ingewikkelder en interessanter dier. Niemand werkt alleen voor het geld, niemands koopgedrag is volstrekt rationeel. 'Waarschijnlijk maakte juist het feit dat de drijfveren van zowel producenten als consumenten zo door en door ongrijpbaar waren de economische theorieën zo speculatief en uiteindelijk zo bedrieglijk.'¹⁹ Het is een schokkende uitspraak. De fundamentele kritiek van Keynes op de economie van Marshall is er volledig in vervat. Het woord 'ongrijpbaar' zegt alles. Door de fundamentele twijfel te introduceren in de economie, laat Hélène (of Keynes) de discipline op haar grondvesten schudden en richt ze haar gedachten op het werkelijke leven, met de hartstochten, bevestigingen, naderingen, angsten en het kudgedrag die bijvoorbeeld ook kenmerkend zijn voor het reilen en zeilen van de beurs. En Houellebecq weidt uit over misdaad en kunst. Dat zijn zeer typisch menselijke bezigheden. Net als werken.

Maar er bestaat natuurlijk wel degelijk een *wet van vraag en aanbod* ... Inderdaad. Laat ik het daar eens over hebben.

18 Sen, Amartya Kumar. 'Rational Fools: A Critique of the Behavioural Foundation of Economic Theory', in *Philosophic and Public Affairs*.

19 Houellebecq, Michel. *De kaart en het gebied*.

Er bestaat een wet van vraag en aanbod op het gebied van seks, aldus Houellebecq, want rijke landen kopen seks van arme, en er bestaat een wet van vraag en aanbod voor toerisme, want landen als Frankrijk verkopen hun toerisme aan nieuwe rijken, bijvoorbeeld Chinezen. De wet van vraag en aanbod is vaak het uitgangspunt voor de gedachten van Houellebecqs personages. Zo mijmert Jed Martin in *De kaart en het gebied* dat 'de handelswaarde van lijden en dood groter was geworden dan die van genot en seks'. De wet van vraag en aanbod kan worden toegepast op zijn eigen artistieke productie; Jed kent zijn *marktwaaarde*. Maar wat hij echt waard is, weet hij niet.

In het licht van de epistemologie is de wet van vraag en aanbod borrelpraat. Het is een waarheid als een koe, een ongeveer even grote doodoener als 'je jeugd kan niet eeuwig duren' of 'morgen wordt het mooi weer als het niet regent'. De wet klopt in veel gevallen duidelijk niet: telkens wanneer er schaaapachtig of *massaal* wordt gespeculeerd, stijgt de vraag mee met de prijzen, om maar een voorbeeld te geven. De wet van vraag en aanbod zegt dat 'de prijzen stijgen na een daling' of dat ze 'dalen na een stijging'. En zoals Keynes ironisch opmerkte, kun je net zo goed beweren dat de zee weer kalm wordt na de storm. Alles keert uiteindelijk terug naar een evenwicht. Alles komt uiteindelijk terecht. Het wordt niet noodzakelijkerwijs *goed*, maar uiteindelijk komt alles terecht.

Hoe moeten we dan de samenleving verklaren?

De samenleving lijkt op een verward kluwen. Talloze mensen hebben geprobeerd het te ontwarren: sociologen (Durkheim), antropologen (Mauss), psychologen (Le Bon) en natuurlijk ook economen. Maar economen hebben een on-

metelijk voordeel ten opzichte van de rest: ze geloven dat de samenleving niet bestaat.

Margaret Thatcher, die een absoluut *economische* manier van denken had, zei het al: '*There is no such thing as society.*'²⁰ Er is geen samenleving, geen gemeenschap, er zijn alleen individuen die woorden uitwisselen, en blikken, goederen, geld, weet ik veel. Ik weet alleen dat het initiatief voor elk van die handelingen wordt genomen door een berekenend, rationeel individu, dat de voor- en nadelen, de baten en de lasten afweegt. Soms gaat het zelfs zover dat hij zich wil ophangen als de prijs van zijn leven te hoog wordt in verhouding tot de margere voordelen die het oplevert.

In Frankrijk werden de corporaties en intermediaire organisaties afgeschaft door het decreet-d'Allarde en de wet-Le Chapelier. Daarmee stond de wetgever niemand nog toe om met zijn streven naar samenwerking tussen de burgers en de publieke zaak te komen. Bovenaan bevindt zich de staat, onderaan een massa individuen. En daartussenin de economie.

Op deze hypothese, deze monadische grondstelling, hebben economen hun theorema's gebouwd. Volgens hun opvatting is de samenleving dus een 'wereld van veralgemeende

20 'Weet u, de *samenleving* bestaat niet. Er zijn personen — mannen of vrouwen — en er zijn gezinnen. Geen enkele regering kan iets doen zonder de mensen, en de mensen moeten in de eerste plaats voor zichzelf zorgen. Het is onze plicht om voor onszelf te zorgen, en daarna voor onze burens. Mensen denken te veel aan hun voordelen, zonder rekening te houden met de bijbehorende plichten. Een voordeel kan niet bestaan voordat iemand zijn plicht heeft vervuld.' (Interview in het tijdschrift *Woman's Own*, september 1987.)

transacties', met als eindresultaat het door Houellebecq verachte kwantificeerbare geluk.

We zijn doordrenkt van wat ze 'methodologisch individualisme' noemen. We zien onszelf dus in naam van de economie als autonome, denkende atomen. Zo leven ook de personages van Michel Houellebecq, in absolute eenzaamheid, de eenzaamheid van het zogenaamd rationele individualisme.

In de economie draait alles om het vernietigen van de banden die individuen zouden kunnen hebben met hun familie, hun verwekkers, hun dierbaren. Houellebecq vertelt over het proces van individualisering en versplintering van samenlevingen, dat Marx al bezighield. De liberale economie vernietigt alles wat collectief is: teams op het werk, gezinnen, stellen. In die zin is de seksuele emancipatie een explosie van individualisme, die 'leidde tot de vernietiging van die tussen-gemeenschappen, de laatste buffers tussen het individu en de markt'²¹. Met name in *Elementaire deeltjes* wordt die verfoeilijke 'tendens van sociale versplintering' beschreven, of beter gezegd: gepoëtiseerd.

De geleidelijke ondergang van sociale en gezinsstructuren in de loop der eeuwen, het uiteenvallen van alle collectieve banden, de verpulvering van de samenleving tot een massa monaden die eeuwig met elkaar in botsing komen, hardnekkig en eendeloos tegen elkaar aan knallen, leidt ertoe dat we onszelf zien als geïsoleerde deeltjes, onderhevig aan de botsingswet. Arme kleine individuele deeltjes, arme voorlopige aggregaten ...

21 Houellebecq, Michel. *Elementaire deeltjes*.

Het eindresultaat van dit alles is een algemene ondergang en, hou je vast, moord en ellende. 'Het individualisme leidt logischerwijs tot moord en ellende.'²² Dit sociaal-economische systeem van onophoudelijk met elkaar botsende menselijke deeltjes zorgt ervoor dat de mensheid afstevent op 'een catastrofe die we elk moment kunnen bereiken, en die verschrikkelijk zal zijn. (...) Geleid door een vals beeld van de wereld gaan we op de ondergang af (...). De ik-gedachte houdt nu al meer dan vijf eeuwen het terrein bezet; het is tijd voor iets anders.'²³

Dat valse beeld is het economisme, waarmee om het even welk fenomeen kan worden gerationaliseerd door het na een fictieve berekening van de werkzame krachten te kwantificeren.

Een voorbeeld. Economen hebben berekend dat vleermuizen de Amerikanen 22,9 miljard dollar hebben opgeleverd. Dat is de waarde van de pesticiden die dankzij de dieren werden uitgespaard en van het werk om die pesticiden te verspreiden. De *arbeid* van vleermuizen wordt dus gerationaliseerd met een berekening die gebaseerd is op het aanbod en de vraag van zogenaamd rationele individuen (consumenten en producenten van landbouwproducten).

Een voor de hand liggende opmerking is dat economen daar niet mee zijn begonnen: al sinds Benjamin Franklin wordt gesteld dat elke menselijke handeling die leed of genot tot gevolg heeft, is uit te drukken in geld. En nog vroeger was

²² Houellebecq in gesprek met Jean-Yves Jouannais en Christophe Duchatelet in *De koude revolutie*.

²³ Idem.